

ІЗ СТУДИЙ і НАРИСІВ МАРК ТВАЙНА.

І. Страховища німецької мови.

Я не раз бував у Гайдельберськiм замку, оглядаючи нагромаджену там збірку куріозів, а одного дня здивував я її власителя своєю німеччиною, що мусіла виглядати досить незвичайно. Він слухав дуже уважно, а коли я наговорив досить багато, сказав мені, що моя німеччина, се велика рідкість, а може навіть „унікат“ і він рад би за купити її для свого музею. Коли-б він був знав, скільки коштувало мене набуте моєї вмілости, то був би знав, що її за куплене мусіло би зруйнувати кожного збирача. Мій приятель Гарріс і я попрацювали в ту пору порядно таки через кілька тижнів над німецькою мовою, і хоча поступи наші були добрі, то все таки ціль свою осягнули ми тільки з великими труднощами і клопотами, бо з наших учителів три пішли через се до гробу. Хто сам не вчив ся по німецьки, той не може мати ніякого поняття, що се за крута мова.

На всiм сьвітi нема напевно другої мови такої безсистемної, слизької і вюноватої, коли захочеш похопити її. Плаваєш по ній, як по розбурханім морі, раз сюди, раз туди, в нужденнім, безпомічнiм стані, а коли ось-ось, тобі здасть ся, знайшов правило, що дає міцну основу, щоб на хвилинку відпочити в загальнiм заколоті і гармідері десятих частей мови, то зараз бачиш у граматиці: „Учень повинен мати на увазі отсі виемки“. Зирнеш на ті виемки і побачиш відразу, що їх більше, ніж прикладів самого

правила. І знов безнадійно кидає тобою хвиля і ти женеш до нової Арарат-гори, і замість неї знов попадаєш на зрадливу мілізну. Се досвід, які я поробив і роблю ще раз у раз. Скоро тільки повірю, що я добре вхопив один із проклятих чотирьох „відмінків“, всмикує ся в моє речення якийсь на око зовсім незначучий приіменник, наділений страшною, несподіваною силою, і розторощує мені весь ґрунт під ногами. Приміром запитує моя читанка про птаха (вона все запитує про такі речі, що для жадного чоловіка не мають ніякісної вартости): „Where ist the bird?“¹⁾ Відповідь на се питанє така: „The bird is waiting in the blacksmithshop on account of the rain“²⁾. Розуміть ся, жаден птах і не подумає зробити се, але підити, сварити ся з книжкою! Ну ось, берусь я вимудрувати німецький переклад сего речення. Розуміть ся, що сю працю треба зачинати з протилежного кінця — сего вимагає хід німецької думки. Міркую собі: дощ буде мужеського рода — або може женського, а чого доброго, може й ніякого — сего дошукувати ся тепер мені не пора. Відповідно до рода, який кінець кінців виявить ся, буде the rain значити або der Regen, або die Regen або das Regen. В інтересі науки покладу собі за основу, що се слово буде мужеського рода. Добре! Тоді the rain буде значити der Regen, коли про него згадує ся по prostu в спокійнім стані без ближшого означення, значить nominativus; коли однак той дощ нападає геть кругом на землю, тоді він прив'язаний до певної місцевости, проявляє певну діяльність, себто спочиває (в німецькій граматиці се числить ся до діяльностей) і се доводить дощ до dativ-a, так що з него робить ся dem Regen. Та бо той дощ усе таки ще не має спокою, але проявляє діяльну чинність — себто паде, мабуть на злість птахови — се означає рух і має такий наслідок, що слово пересуває ся в accusativ і таким способом із „dem Regen“ робить ся „den Regen“.

Вивороживши ось так свою долю що до сеї точки набираю відваги і відповідаю по німецьки: „Der Vogel wartet in der Hufschmiede wegen den Regen“. Аж тут

¹⁾ Де єсть птах? ²⁾ Птах чекає в кузні задля дощу.

учитель лагідненько поскромлює мою радість увагою, що коли в реченні появиться слівце „wegen“, то воно переносить залежне ім'я в genetiv, нехай із того вийде що хоче, — от тому то й сей птах чекає в кузні „wegen des Regens“.

NB. Пізнійше я довідався від високої поваги, що є й „виємок“, який дозволяє при деяких особливих, дуже замотаних обставинах сказати „wegen den Regen“, але сей виємок допускає ся тільки при сїм одним слові.

Про трудности сеї мови може переконати вас перша ліпша газета. Нормальне речення в німецькій газеті, се чудернацька диковина. Воно займає чверть сторінки і має в собі всі частини мови сего язика, не в якимсь правильнім порядку, але в суміш. Воно складає ся головню зі зложених слів, збудованих автором навмисно для своєї потреби, так що в словнику не знайдеш їх хоч гинь; нераз шість або сїм слів сточено до купи без швів і карбів. Речення говорить про 14—15 ріжних предметів, а на кожний приходить одно втручене речення; часом одно старше втручене речення має в собі ще кілька менших, а щоби не порозсипали ся, поскліщувано їх подекуди скобами, — а по всім тім на кінці теліпається дієслово, з якого тільки що дізнаєш ся, що властиво хотів сказати автор; по дієслові кінчить автор — здається мені, чисто для декоративної іграшки — словами „haben zu sein“, „gewesen sein dürfen“ або чимсь подібним. Догадую ся, що сей кінцевий факсверок, то щось таке, як та закрутка, яку дехто додає до свого підпису: не конче вона потрібна, але виглядає краще.

Для ліпшого зрозуміння радив би я читати німецькі книжки так, щоб держати їх проти зеркала або обернути до гори ногами, аби констракція обернула ся на противний кінець. Але читати німецькі газети, се для чужинця на віки вічні лишиться ся недосяжною штукаю. Щоб доказати се, я обмежу ся на одним прикладі з одної німецької книжки, з одної загальної признаної доброї повісти: „Wenn er aber auf der Strasse der in Sammt und Seide gehüllten, jetzt sehr ungeniert nach der neuesten Mode gekleideten Regierungsräthin begegnete?“ Так стоїть напи-

сано в повісти панї Марліт „Geheimniss einer alten Mamsell“. Кождий зараз побачить, як далеко віддалене тут дієслово від вихідної точки читачевої. А в газетах буває ще далеко гірше; тут дієслово стоїть завсїгди аж на слїдуючій шпальті, а як менї говорили, буває частенько, що автор статї, забаривши ся на протязї одної або двох шпальт вставками та втрученими реченнями, мусить при кінці так квапити ся, що реченє так таки без дієслова і йде до друкарні. Тодї, розумієть ся, читачу, хоч сядь тай плач.

І в нашій літературі покутує отся манія вставок і день у день ви знайдете на се приклади в книжках і газетах. Але у нас се знак на те, що писателеви не достає вправи або ясного розуму; натомісь у Німців се свідчить про істнованє певного рода розумової мли, яка у тих людей заступає місце ясности. Бо щоб се була ясність, то певно ні, ніяким робом не може бути. Навпаки, мусить там виглядати дуже круто, дуже баламутно і помотано в голові письменника, який розігнавши ся сказати нам, що хтось здибає паню совітничиху на вулиці, зупиняє ся на самій половині сего немудрого замислу, затримує обоє стрічних, аж поки не обмалює нам до найдрібнїйших дрібниць убране дами. Се-ж очевидне безглузде.

Мимоволї пригадують ся при тім ті дентисти, що вхопивши болючого зуба кліщами і впровадивши таким робом чоловіка на найвисший ступінь безтямного напруження, стають собі і починають преспокійно торочити якусь нудну побрехеньку, заки виконають страшне шарпненє. І в літературі і при вириваню зубів такі вставки однаково не на місці.

Одним із німецьких ілясиків уважаєть ся І. Е. Лессінґ, а в однім із його головних творів, у „Ляокоонї“ знайшов я ось яке реченє, що справді подає проречисте свідощтво про дійсно клясичний спосіб накопичуваня таких вставок. Реченє знаходить ся 12-тім томі Лессінґових творів і виглядає ось як: „Wenn also der Graf Caylus die Gemälde der unsichtbaren Handlungen in unzertrennter Folge mit den sichtbaren fortlaufen lässt; wenn er in den Gemälden der vermischten Handlungen, an welchen

sichtbare und unsichtbare Wesen teilnehmen, nicht angiebt und vielleicht nicht angeben kann, wie die letzteren, welche nur wir, die wir das Gemälde betrachten, darin entdecken sollten, so anzubringen sind, dass die Personen des Gemäldes sie nicht sehen, wenigstens sie nicht notwendig sehen zu müssen scheinen können: so muss notwendig sowohl die ganze Folge, als auch manches einzelne Stück dadurch äusserst verwirrt, unbegreiflich und widersprechend werden. Мене впевняли, що такі речення наповняють захватом німецьких правників, і вони силкуються з запалом і не без успіха в мотивованню своїх присудів дорівняти Лессінговій класичности, або ще й перевершити її.

Німці мають у своїй мові певного рода парентезу, яку осягають роздираючи дієслово на дві частини, з яких одна стоїть на початку якогось цікавого розділу, а друга на його кінці. Чи можна здумати собі більше баламуцтво? В німецькій мові аж кишить такими розривними дієсловами, і чим далі в якомусь писанні покладена одна частина від другої, тим більше гордиться своїм ділом справець такого злочину. Особливо зі словом „reiste ab“ люблять робити собі таку іграшку. Ось приклад із одної повісті:

„Er reiste, als die Koffer fertig waren und nachdem er Mutter und Schwester geküsst und nochmals sein angebetetes, einfach in weissen Muslin gekleidetes, mit einer frischen Rose in den sanften Wellen ihres reichen braunen Haares geschmücktes Gretchen, das mit bebenden Gliedern die Treppe herabgewankt war, um noch einmal sein armes, gequältes Haupt an die Brust desjenigen zu legen, den es mehr liebte als das Leben selber, ans Herz gedrückt hatte, — ab.

Та гов! Не добре займати ся надто багато розривними дієсловами, а то нехибно вони швидко позбавлять чоловіка душевного спокою. А коли хто не послухає перестороги і заглибить ся в них, то мозок у него або розмякшить ся, або закаменіє.

Особові заіменники і прикметники сего язика, се також страшне жерело ріжнородних прикrostей. Слово „Sie“ значить „you“ (ви) і „the“ (вона), значить „her“ (він) і значить it (воно), означає they (отся), означає them

(онта). Представте собі оплакане вбожество мови, що силує одно однісіньке слово відбувати службу за шість, і то ще такого маленького хробачка з усього трьома буквами при душі. А щож за розпука, коли чоловік не знає ніколи, в яким значіню наш розмівник ужив сего слова! Достаточна причина для мене, щоб особі, котра скаже до мене „Sie“, по можности скрутити вязи.

А далі придивімо ся ще формам прикметників. Коли де, то тут потрібна би була простота. Як раз привід для винахідника сеї мови — утруднити справу як найбільше. Коли ми в нашій виразній англійській мові говоримо: „our good friend or friends“,¹⁾ то уживаємо одної і тої самої форми прикметника і се вистарчас в повні; не те в німецькій мові. Коли прикметник дістане ся Німцєви на язык, то він склоняє його і склоняє й склоняє, аж висклоняє з него всяку здорову думку. І так він склоняє: *Mein guter Freund, meines guten Freundes, meinem guten Freunde* і т. д. А нехай собі кандидати до дому божевільних виучують на память ті ненастанні відміни! Їй Богу, в Німеччині десять раз ліпше обходити ся зовсім без приятелів, ніж мати з ними таку суяту. Я показав отсе, яка то мука склоняти доброго приятеля; але се тільки маленька проба трудностей; потім приходять іще ціла купа нових перевертів з прикметниками, коли діло дійде до женських, а зглядно до середніх предметів. А при тім у тій мові прикметників більше, ніж чорних котів у ночі, а всі треба після повисшого прикладу відмінати як найстараннійше. — Трудно? — Суятливо? — Сі слова занадто слабкі. Один Гайдельберський студент із Каліфорнії впевняв мене зовсім поважно, що йому було-б лекше пропустити дві кнайпи, ніж відмінати один німецький прикметник.

Здасть ся, що винахідник тої мови знаходив особливе вдоволенє в тім, щоб зробити її як мога більше заплутаною. І так прим. *house, horse, dog* називають ся звичайно *Haus, Pferd, Hund*, але в третім відмінку пришпилює ся до них зовсім зайве глупе *e* і пише ся *Hause, Pferde*,

¹⁾ Наш добрий приятель або приятелі.

Hunde. Та ба, таке самісіньке е на кінці значить не раз також множене число! І так новак може не раз із одного пса в *dativi* цілий місяць робити пару псів, заким постереже свій блуд; і навпаки, не один молодий студентина, що не мав наміру викидати гроші в болото, заплатив за два пси, а дістав тільки одного, бо купував пса в числі множнім, а продавець незаметно для него продав йому його в *dativi singularis*. Розуміть ся, що в таких випадках при строгости граматичних правил право ставало на боці продавця, а позов на відшкодування мусів зійти на ні-на-що.

В німецькім усі іменники пишуть ся великою початковою буквою. Се добра установа, бо чоловік відразу може пізнати іменника. Але часом се доводить до помилок, бо чоловік приймає ім'я особи за назву річи і навпаки. Тоді треба не мало часу потратити на зусилля — догнати ся якогось сенсу в реченю; такі помилки трапляють ся тим легше, що німецькі особові назви найчастійше мають якесь значінє. Я перекладав раз ось який текст: „Die wütende Tigerin brach los und frass den unglücklichen Tannenwald völlig auf“. Аж по довгім мітнюваню догнупавсь я, що Tannenwald у сьому випадку не був яловий ліс, але назва якогось чоловіка.

Кожний іменник має родівник, але в їх уживаню нема ніякої системи і ніякого зміслу, так що нема иньшої ради, як тільки вивчити на память окремо кожний родівник до кожного слова. І так на пр. у німецькій мові молода дівчина (*das junge Mädchen*) не має ніякого рода, а натомиє бруква має рід. Яке безмірне поважанє виявлено тут супроти брукви, а яке призириство супроти дівчини! Погляньте лише, як се виглядає в друку. Виписую зі своєї читанки:

Gretchen: Wilhelm, wo ist die gelbe Rübe?

Wilhelm: Sie ist in der Küche.

Gretchen: Wo ist das hübsche und wohlerzogene Mädchen?

Wilhelm: Es ist in die Oper gegangen.

Але далі з тими родівниками! Дерево в німецькім мужеського рода (*der Baum*), його пупінок (*die Knospe*)

женського, його лист (das Blatt) середнього. Коні не мають ніякого рода (das Pferd), пси мужеський, коти женський (die Katze). У чоловіка рот (Mund), карк (Nacken), пазуха (Busen), лікті (Ellbogen), пальці (Finger), нігті (Nagel), ноги (Fuss) і тіло (Leib) мужеського рода; голова (Kopf або Haupt) раз мужеського, раз середнього, в міру того, як ужиємо першого або другого слова, а не в міру того, чи носить сю голову на карку мужчина або жінка; у чоловіка ніс (Nase), губи (Lippe), плечі (Schulter), груди (Brust), стан (Hüfte) женського рода, а за те вуха (Ohr), очі (Auge), підборіддя (Kinn), ноги (Bein), коліна (Knie), серце (Herz) і сумління (Gewissen) не мають ніякого рода. (Винахідник сеї мови знав певне сумління тільки з наслуху). Із сего розчовпаня виходить ясно, що німецький мужчина може собі величати ся, що він справді мужчина, але коли придивить ся ближше, то мусить обняти його сумнів; він мусить дорозуміти ся, що в ньому містить ся цілком сьміхотворна саламаха всіх можливих родів.

Та є в тій мові деякі дуже пожиточні слова, прим. Zug і Schlag. В словнику слова на Schlag займають кілька шпальт, а слова на Zug у двоє стільки. Слово Schlag означає більше менше все; воно значить наше blow (цвіт), stroke (удар), dash (відбара), hit (концепт), shock (напад), clip (стрижене), clap (лускіт), time (час), bar (дрюк), coin (кут), stamp (стемпель), kind (під), sort (відміна), manner (спосіб), way (дорога, шлях = Schlag!), apoplexy (нервовоє пораженє), woodcutting (зруб), enclosure (лісовий ревір), field (поле), forest-clearing (поляна). Все те значить Schlag у тіснійшій, обмеженій розуміню; але коли ви розпутаєте се слово, тоді воно летить „на крилу вітрень“ і ширяє куди хоче. До його хвоста можна причепити яке хочете слово, так що значінє його помножує ся до безконечности. Можна зачати від Schlag-Ader, по англійськи artery, і так далі за порядком привісити до него цілий словник, слово за словом, геть аж до Schlag-Wasser, по англійськи bilge-water (вода нахлюпана на дні човна) і Schlag-Mutter, по англійськи mother in-law (свекруха). Так само і слово Zug. А коли до слівця Schlag і Zug додати ще слівце also, то маємо нічого собі запас слів,

з яким уже можна сяк-так дати собі раду. Also значить стілько, що англійська фраза you know (знаєте) і властиво не говорить нічого — бодай у звичайній конверзації. Та скоро тільки Німець розніме рота, зараз вискочить відтам also, а коли його замикає, то невідмінно розкусить also, що власне тисло ся йому поміж зубів. Се часте, безцільне вживане слова also, се спеціяльно південно-німецька, особливо жіноча швабська привичка. Ніщо не додає німецькій або англійській конверзації такої плавності і невимушености, як коли натицькати її що крок усякими also та you know.

У моїм дневнику знаходить ся ось яка записка: „Д. 1. липня. Вчора оперовано з успіхом одного хорого і видобуто з него 13-складове слово; хорий був Німець із Гамбурга. Тількож на лихо хірургі розрізали хорого в невідповіднім місці думаючи, що він проковтнув панорами, от тому то він і вмер. Сей випадок покрив ціле місто жалобою“.

До сеї записки хотів би я додати пару уваг про одну з найдивогляднійших появ нашої теми, а то про довжину німецьких слів. Деякі доростають до такої довготи, що кидають тінь і їх кінці гублять ся в далечині, приміром:

Freundschaftsbezeugungen,
Dilettantenaufdringlichkeiten,
Stadtverordnetenversammlungen.

Се вже не слова, се поазбучні хороводи. В кождім числі газети видно їх маєстатичні процесії, а при дрібці фантазії можна уявити собі належні до процесії хоругви і чути музику. Такі слова додають і найхудійшому понятю незвичайної величності. Кілько разів знайду вдатний екземпляр такого слова, пакую його до могого музею. Маю їх уже гарну збірку. Дуплікати обмінюю з иньшими збирачами. Ось вам пару збірцевих екземплярів, які я недавно закупив на ліцитації:

Generalstaatenverordnetenversammlung,
Alterthumsforschungswissenschaften,
Kleinkinderbewahrungsanstalten,
Wiederherstellungsbestrebungen,
Waffenstillstandsverhandlungen.

Коли таке альпейське пасмо гордо машерує по цілій сторінці друку, то для літературного крайобраза мусить се бути велика прикраса; але для того, хто починає вчити ся сеї мови, стають ті гори великою завадою; вони завалюють йому дорогу, він не може ані верхом, ані сподом, що найбільше хиба тунелем, коли де який прокопаний. А коли вдасть ся за підмогою до словника, то сей не дасть йому нічого. Такими понаскладаними словами він не займає ся. Треба таке слово поперед усього понести до хеміка, щоб розложив його на складові часті, а потім вишукувати із словника ті поєдинчі цурпалочки.

Отсе-ж я й показав вам, яка то трудна та німецька мова, або бодай силкував ся показати се.

Один студент із Америки на питанє, як дає собі раду з німецькою мовою, мав відповісти без запинки: „Не даю собі з нею ніякої ради. Цілісїнькі три місяці я прів над нею і вивчив тільки одно реченє: „Zwei Glas!“ А по хвили німої задуми додав з запалом: „Але се одно я присвоїв собі основно!“

І ще менї здаєть ся, що англійська мова при описї гомінких, величнїх і страшних річей має міцнїйші, гучнїйші, характернїйші слова, нїж німецька. Слова такі як boom (читай бум, знач. дерево або гуркіт), burst (чит. берст, знач. вибух), crash (чит. креш, знач. траскіт), roar (чит. рор, знач. рик), bellow (чит. бельо, знач. ревти), blow (чит. бльог, знач. дути), thunder (чит. зандер, знач. грім), explosion (чит. експльоєн, знач. вибух), howl (чит. гауль, знач. вити), cry (чит. край, знач. кричати), shout (чит. шаут, знач. галасувати), yell (чит. ель знач. вити), battle (чит. бетель, знач. битва), hell (чит. гель, знач. пекло) роблять сильне вражінє, вони гучні і величні. Відповідні німецькі слова видають ся менї далеко слабшими; деяві звенять так лагідно, що можна би ними дітей уколесувати до сну. Як лагідно звучать на пр. Schlacht, Gewitter! Найсильнїйший вислов на наше explosion маємо в німецькім — Ausbruch! Ну, то в нашім toothbrush (чит. тузбраш, знач. щітка до зубів) містить ся щось страшенне в порівнаню з сим.

Перебравши ось так уломности німецької мови переходжу тепер до коротенької приємної задачі — піднести її добрі прикмети. Про писане іменників великою буквою я вже згадував. Але ще далеко ціннійша иньша прикмета, а то — писати слова так, як їх вимовляє ся. По короткій науці знає новик про кожне німецьке слово, як його вимовляти, коли тимчасом у нашій мові ученик має з тим найбільші труднощі. Далі німецька мова надзвичайно богата на вислови спокійного, любого, затишного, домашнього побуту; на все, що вяжеть ся з любовю, дитячим почутєм і чемністю для чужинців; нарешті на різнобарвне і різнородне житє в природі. Деякі німецькі пісні зворушують до сліз навіть чужинців, що не розуміють їх мови — доказ, який влучний сам звук слів. Він віддає так вірно і правдиво їх значінє, що навіть без зрозуміння западає чужинцеві через слух у серце.

Німки часто скрикують: Ach Gott! Mein Gott! Gott im Himmel! Herr Gott! Вони, здаєть ся, вірять, що й Американки мають той сам звичай. Я чув, як раз одна підстарша німецька панна говорила до молоді мові землячки: „Обі мови такі подібні одна до одної! Як то гарно! Ми говоримо „ach Gott“, а ви мовите „Goddam!“¹⁾.

Із сказаного доси випливає, що німецька мова потребує реформи. Позволю собі зробити в тій цілі деякі проєкти :

1) Треба дати дієслову місце ближше на переді, так щоб його можна було виразно добачити голим оком.

2) Треба зорганізувати родівник і розділити його після родових відносин, так як Бог приказав.

3) Треба скасувати безконечно довгі зложені слова, або бодай наказати, щоб їх писали по шматочку, з павзами для відпочивку в середині. Духова страва так само, як і всяка иньша ліпше смакує, коли заживати її ложкою, ніж лопатою.

4) Треба настоювати на тім, щоб письменник кінчив реченє, скоро доведе до кінця свою думку чи свій виклад

¹⁾ Дословно: покарай Боже! — звичайне англійське проклятє.

а не причіпляв ще непотрібного „gewesen zu sein haben würden“ і т. и.

5) Уживанє парентез повинно бути заборонене під карою смерти.

6) Для опису ріжнородних шумних річей треба запровадити деякі крепкі англійські слова.

7) Може було би найліпше задержати з цілої мови тільки слова Schlag, Zug і also та ще й ті слова, які люблять причіпляти ся до двох перших; через се мова виглядала-б дуже упрощена.

По моїм досьвідам на вивченє англійської мови потрібно 30 годин, французької 30 день, а німецької 30 літ. Отжеж або зреформуйте сю мову, або покладіть її між мертві мови, бо сьогодні тільки мертві мають іще доволі часу, щоб навчити ся її.

Переклав Зв. Фр.

